

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษา
นอกระบบโรงเรียน ของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ ศ.นพ.
ประเวศ วะสี ในครั้งนี้ มุ่งให้ทราบว่าแนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ที่เสนอไว้ในเอกสาร
และการบรรยายตามสถานที่ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี
ครั้งนี้ได้ทำการวิเคราะห์ใน 2 ประเด็น คือ

1. แนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน
2. แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แนวคิดมนุษยนิยม ศ.นพ.ประเวศ วะสี เสนอไว้ในเรื่องของคุณค่าของมนุษย์ ว่า
"มนุษย์ทุกคนมีความดีทั้งสิ้น" ดังนั้นในการจัดกระบวนการศึกษาตามแนวคิดนี้ ท่านได้เน้นการสร้าง
ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือ โดยการกระตุ้นให้บุคคลและหน่วยงานเห็นความสำคัญและยอมรับในภูมิปัญญา
ของบุคคล ชุมชนและสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพต่อไป

แนวคิดพัฒนาการนิยม ศ.นพ.ประเวศ วะสี ท่านได้เสนอไว้ในเรื่องนี่คือ การ
พัฒนาศักยภาพของมนุษย์ โดยใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางในการตัดสินใจโดย
เน้นความเป็นอิสระทางกาย ทางสังคม และทางจิตใจ

แนวคิดพฤติกรรมนิยม ศ.นพ.ประเวศ วะสี ท่านเชื่อว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการลงมือปฏิบัติจริง แต่ความเห็นของท่านมีความขัดแย้งกับแนวคิดพฤติกรรม ในประเด็นที่แนวคิดพฤติกรรมนิยม เป็นการวางเงื่อนไขและมีครูเป็นศูนย์กลาง ซึ่งแนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี เห็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ผู้เรียนหรือชาวบ้านสามารถเลือกปฏิบัติเองได้

แนวคิดหลักการประชาธิปไตย ศ.นพ.ประเวศ วะสี แสดงแนวคิดเกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตย ไร้อย่างกว้างขวาง ทั้งในเรื่องการกระจายอำนาจทางการศึกษา การให้บริการศึกษา และการกำหนดเนื้อหาหลักสูตรที่ห้องเรียนควรมีส่วนร่วมในการจัดดำเนินการ

แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต ศ.นพ.ประเวศ วะสี แสดงแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตว่าหมายถึง การศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ให้แก่บุคคลทุกคนได้รับการศึกษาตั้งแต่แรกเกิด ไปจนตลอดชีวิต

แนวคิดพุทธศาสนา ศ.นพ.ประเวศ วะสี แสดงแนวคิดในการแก้ไขสังคม ชุมชน ให้ยึดหลักพระพุทธศาสนา เช่น การแก้ปัญหาโดยใช้หลักเบญจจันท์ ที่ท่านเรียกว่าเบญจจันท์ ชุมชนและการพัฒนาสังคมโดยยึดหลักอริยสัจ 4

แนวคิด "คิดเป็น" ศ.นพ.ประเวศ วะสี แสดงแนวคิดในลักษณะของการลำดับการคิด คล้ายกับแนวคิด "คิดเป็น" คือท่านได้เสนอวิธีการคิดแบบธรรมวิธีวิทยาศาสตร์ แต่ในส่วนเนื้อหาของกระบวนการคิดทั้ง 2 แบบ มีความแตกต่างกันตรงที่ "คิดเป็น" เน้นกระบวนการศึกษาข้อมูล "ธรรมวิธีวิทยาศาสตร์" เน้นการปฏิบัติและการทดลอง

แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากแนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนข้างต้นนั้น จะเป็นแนวทางในการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติ การศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งได้ทำการศึกษารวบรวมแนวคิดของ ศ.นพ. ประเวศ วะสี เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนใน 9 ลักษณะ ดังนี้

จุดประสงค์ เน้นการกำหนดจุดประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในลักษณะกว้าง โดยกำหนดการศึกษาพัฒนาจิตสำนึกและการให้บริการการศึกษาได้อย่างทั่วถึง

หลักสูตร เน้นการให้ประชาชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร เน้นการจัดการจัดการศึกษาโดยประชาชนเพื่อประชาชน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนโดยแท้จริง

ผู้สอน เป็นบุคคลใดก็ได้ที่มีความรู้ความสามารถในการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ได้ หรือเป็นผู้ที่สามารถจัดกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ได้

ผู้เรียน เน้นกลุ่มผู้เรียน 2 กลุ่ม ที่ต้องได้รับการศึกษาอย่างเร่งด่วน คือกลุ่มแรกเด็กอายุ 0-6 ขวบ เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการพัฒนาการทางสมองสูง กลุ่มที่สอง คือกลุ่มประชาชนผู้ยากไร้ โดยท่านเน้นกลุ่มเกษตรกรเนื่องจากบุคคลทั้ง 2 กลุ่มไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน นอกจากกลุ่มบุคคลทั้ง 2 กลุ่มแล้ว ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังต้องจัดการศึกษาให้แก่บุคคล ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย

สภาพแวดล้อม เน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องมีอาคารสถานที่ในการจัดการศึกษา ที่ใดก็สามารถเรียนได้ ไม่ว่าจะเป็น บ้าน ชุมชน และสังคมแวดล้อม

วิธีการสอน เน้นกระบวนการสอน ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ การเรียนการสอนควรเกิดขึ้นในตัวผู้เรียนเองเป็นหลักสำคัญ

สื่อการเรียนการสอน เน้นในเรื่องของสื่อการประชาสัมพันธ์ประเภทโทรทัศน์ วิทยุ เนื่องจากเป็นการกระจายความรู้ให้แก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง และมีประสิทธิภาพ

การประเมินผล ผู้เรียนหรือผู้ปฏิบัติเป็นผู้ประเมิน แม้ท่านไม่แสดงให้เห็นขั้นตอนการประเมินโดยชัดเจนก็ตาม แต่ในการปฏิบัติการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้ปฏิบัติสามารถประเมินตนเอง เพื่อการตัดสินใจได้ทุกขั้นตอน

จากการศึกษาแนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน และแนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ดังกล่าวข้างต้นพบว่า แนวคิดดังกล่าวของท่านมีผลเกิดจากอิทธิพลทางด้านปัจจัยเบื้องต้นและปัจจัยทางสังคม อาจกล่าวได้ว่า เบื้องต้นที่ถือว่าเป็นภูมิหลัง เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมมาให้ท่านกลายเป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียร การเป็นนักอ่านนักค้นคว้าและการได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากครอบครัว บุคคล สังคม ซึ่งท่านถือว่าการดำเนินชีวิต ทุกขณะของท่านก็คือการศึกษาหาความรู้จากธรรมชาติ ดังที่ท่านเรียกว่าธรรมชาติวิทยา

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่จะนำมาอภิปราย โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 แนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี

ประเด็นที่ 2 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี

ผลจากการศึกษาวเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่าจากทั้ง 2 ประเด็นที่นำมาอภิปรายแนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสีข้างต้นนั้น กล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลจากปัจจัยเบื้องต้น ด้านครอบครัวในการ

กำหนดพฤติกรรมส่วนตัวของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี และปัจจัยทางสังคมด้านการเมือง การปกครอง ด้านการเศรษฐกิจ และด้านการศึกษาล้วนเป็นปัจจัยส่งเสริมที่ทำให้ท่านแสดงแนวคิดในการพัฒนาระบบต่าง ๆ ของสังคมดังกล่าว

การที่ท่านเสนอแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต แสดงให้เห็นความเป็นนักศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สำคัญยิ่ง เพราะในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยึดถือหลักปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิตเป็นหลักการมาโดยตลอด

นอกจากนั้น ท่านยังได้แสดงแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดมนุษยนิยม ในเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้าน และแนวคิดที่เกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตย ในเรื่องของการขยายโอกาสทางการศึกษา และการกระจายอำนาจทางการศึกษาเนี่ยมีความสอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบันอย่างมาก เห็นได้จากแนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ท่านเสนอไว้ตั้งที่กล่าวมาแล้ว ล้วนเน้นการเรียนรู้ที่เกิดจากผู้เรียนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็แนวคิดใดก็ตาม จนกระทั่งกล่าวได้ว่า การแสดงแนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีลักษณะของการบูรณาการแนวคิดเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลโดยแท้จริง

จากการวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เกี่ยวกับแนวคิดมนุษยนิยม พัฒนาการนิยม พฤติกรรมนิยม หลักการประชาธิปไตย การศึกษาตลอดชีวิต พุทธศาสนาและ "คิดเป็น" แล้วนั้น พบว่าแนวคิดของท่านมีความสอดคล้องกับแนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนถึง 5 แนวคิดยกเว้นแนวคิดพฤติกรรมนิยมเพียงแนวคิดเดียวที่ไม่สอดคล้องกับแนวคิดของท่าน เนื่องมาจากพฤติกรรมนิยม เน้นการเรียนรู้การสอนที่เกิดจากส่วนกลางเป็นหลักและไม่เน้นผู้เรียน

แนวคิดหลักของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลโดยเกิดจากการให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ เพื่อนำความรู้มาพัฒนาตนเอง การเรียนรู้ตามแนวคิดของท่านเน้นการเรียนรู้เรื่องทางธรรมชาติแวดล้อม และการดำรงชีวิตให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งสรุปในเรื่องทางแนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของท่านได้ว่า เป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นพัฒนาการทางแนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี โดยเริ่มจากตนเองคือ การปฏิบัติตนตามแนวคิดในเรื่องของการศึกษาตลอดชีวิตแล้วพัฒนามาสู่การมองปัญหาของสังคมในทุกๆระบบ ที่ท่านเห็นว่าสังคมมีความเร่งด่วนในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และต้องเป็นการจัดการศึกษาตาม

แนวคิดที่เป็นการกระจายอำนาจทางการศึกษาและไม่ทำลายวัฒนธรรม ภูมิปัญญา เดิม

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบันมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ ศ. นพ. ประเวศ วะสี ในหลายประเด็นคือการจัดการศึกษาตามหลักการและแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต แนวคิดในเรื่องมนุษยนิยมคือเน้นในเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน การสืบทอดวัฒนธรรมความรู้ การอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

ในประเด็นที่ 2 เกี่ยวกับแนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่นในเรื่องของ หลักสูตรที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี กล่าวถึงนั้น เป็นหลักสูตรที่เน้นผู้เรียน ประชาชน หรือชุมชนเป็นหลักซึ่งท่านได้ให้แนวคิดในประเด็นนี้ โดยสรุปได้ว่าหลักสูตรในการเรียนการสอน ควรมาจากส่วนล่างหรือผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรและนโยบาย หรือมาตรการการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ 2535 - 2539) ก็ระบุไว้อย่างชัดเจนในเรื่องการกระจายอำนาจทางการศึกษา ในเรื่องให้บุคคล ชุมชน มีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตร แต่ในทางปฏิบัติจริงแล้ว พบว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในด้านเนื้อหาหลักสูตรก็ยังคงจัดโดยนักวิชาการ หรือผู้จัดทำเนื้องานทั้งสิ้น ซึ่งสาเหตุดังกล่าวเกิดจากปัจจัยอีกหลายประการที่ยังคงต้องศึกษาเพื่อหาแนวแก้ไข ปรับปรุงต่อไป ประการสำคัญคือการศึกษาที่ยังขาดนิสัยการเรียนรู้อย่างจริงจัง และผู้จัดขาดความเข้าใจ และยึดติดกับการจัดการศึกษาในรูปแบบเก่าๆ ที่มีความสะดวกสบาย เนื่องจากไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องเตรียมการ ไม่ต้องศึกษาข้อมูล เพราะการจัดทำหลักสูตรใหม่จะต้องมีระเบียบปฏิบัติ และขั้นตอนการปฏิบัติงานเพิ่มขึ้น

ดังนั้นในประเด็นของเนื้อหาหลักสูตรในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงควรมีการแก้ไขปรับปรุง และทำความเข้าใจกับผู้จัดก่อนเป็นลำดับแรก เพราะสามารถควบคุมการดำเนินงานได้ ส่วนผู้เรียนควรมีการปลูกฝังนิสัยรักการเรียนรู้อย่างจริงจัง การคิดวิเคราะห์ และความใฝ่รู้ตั้งแต่ครอบครัว และการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน โดยฝึกให้เป็นผู้มีส่วนร่วม ในการแสดงความคิดเห็น โดยใช้เหตุผลเพื่อเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตต่อไป

อีกประเด็นที่สำคัญคือ ผู้เรียนตามแนวคิดของ ศ.นพ. ประเวศ วะสี เน้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้กับบุคคล 2 กลุ่มคือ 1.กลุ่มเด็กแรกเกิดถึง 6 ขวบ 2.กลุ่มผู้ยากไร้

อันเนื่องจากทั้ง 2 กลุ่ม เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในปัจจุบันได้มีการกำหนดนโยบายและมาตรการต่างๆ ในการจัดการศึกษาที่มีความครอบคลุมถึงกลุ่มผู้เรียนดังกล่าว สำหรับแนวปฏิบัติของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ที่ให้การสนับสนุนกลุ่มผู้เรียนในกลุ่มนี้ คือให้การขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้ยากไร้ ได้มีโอกาสได้เรียนในหลักสูตรการศึกษาสายสามัญ และอาชีพฟรี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดเป็นการสนับสนุน และสอดคล้องกับแนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี

ในเรื่องการเรียนการสอนตามแนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ท่านเน้นการจัดการเรียนการสอนที่เกิดจากทุกหน่วยงานมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ด้วยเหตุที่ท่านเห็นว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบที่มีความกว้างขวาง และมีความสำคัญมากทั้งในด้านผู้เรียนและผู้สอนดังนั้นกิจกรรมที่จะนำไปสู่การเรียนการสอนย่อมต้องมีความหลากหลาย ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนรวมถึงบุคคลและองค์กรชุมชนต่างๆ จึงน่าจะมีส่วนร่วมในการนำความรู้ความสามารถของแต่ละแห่งมาร่วมกันพัฒนาการเรียนรู้อให้กับบุคคลและสังคม ดังนั้นระบบการเรียนการสอนของท่านจึงเน้นในลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้อที่ทุกคนทุกหน่วยงานควรมีส่วนร่วม และอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบันได้รับอิทธิพลทางความคิดในเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้อมาจาก ศ.นพ.ประเวศ วะสี ที่จะนำมาสู่การปฏิบัติการจริง ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยเน้นให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเป็นผู้ประสานงานเครือข่ายการเรียนรู้อ ซึ่งได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2537 นี้

สรุปได้ว่าแนวคิดทางการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และแนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี จะมีลักษณะการบูรณาการแนวคิด และเน้นการจัดการศึกษาที่เกิดจากผู้เรียนเป็นหลักรวมถึงการกระจายอำนาจทางการศึกษา และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้อเพื่อการสร้างและขยายงานการศึกษานอกโรงเรียนให้มีความกว้างขวาง และกระจายการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้มากยิ่งขึ้น

แนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี จัดได้ว่ามีประโยชน์ต่อการพัฒนางานการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างยิ่ง หากได้นำมาพิจารณาควบคู่ไปกับการกำหนดนโยบายและการวางแผนการปฏิบัติรวมถึงแนวทางในการปฏิบัติ หากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนทุกคนได้

ศึกษาแนวคิดของท่านแล้ว ย่อมจะเห็นสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหานั้นเป็นประโยชน์ต่อการจัด
ดำเนินการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อคิดเห็นว่า

1. จากผลการวิจัยครั้งนี้ควรได้รับการนำมาพิจารณา ในการแก้ปัญหาการจัดการ
ศึกษานอกระบบโรงเรียน ในด้านการประสานในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระหว่าง
หน่วยงานของรัฐและ เอกชน โดยใช้ระบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์
ต่อประชาชนอย่างแท้จริง
2. ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรเน้นการกระจายอำนาจทางการศึกษา
อย่างแท้จริง โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนให้มากขึ้น
3. ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรเน้นการใช้สื่อมวลชนด้านวิทยุ โทรทัศน์
และหนังสือพิมพ์ ในการกระจายความรู้ข่าวสารที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลโดยแท้จริง
4. ควรมีการสนับสนุนในเรื่องของการจัดตั้งองค์การชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาบุคคลและ
ชุมชนในท้องถิ่น
5. ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรคำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อให้
บุคคลเกิดความเชื่อมั่นและสามารถพึ่งตนเองได้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย